

Sara Elise Sandnes Augland

Eg Sindssygeasyl

Utfordringer og muligheter ved gjenbruk av fredete bygninger på Eg Sykehus.

Bacheloroppgave i Kulturminneforvaltning

Veileder: Jon Olav Hove

Mai 2023

Fasade gamle Eg sykehus/Fotograf: Sara Elise S.Augland

Sara Elise Sandnes Augland

Eg Sindssygeasyl

Utfordringer og muligheter ved gjenbruk av fredete bygninger på Eg Sykehus.

Bacheloroppgave i Kulturminneforvaltning
Veileder: Jon Olav Hove
Mai 2023

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Forord ...

Gjennom tre år på kulturminneforvaltning har vi vært gjennom mange lærerike emner. Det har vært utfordrende, spennende og gøy. Disse tre årene har gitt meg mye, og har også gjort at jeg har funnet ut at jeg har et ekstra stort engasjement for bygningsvern. Noe denne oppgaven skal ta for seg om.

Jeg vil rette en stor takk til alle de som har bidratt til at disse tre årene har vært mulig å gjennomføre helt til siste slutt. Tusen takk til min veileder Jon Olav Hove, som har svart på mine mange spørsmål gjennom bacheloroppgaven og som har veiledet meg inn på riktig spor hele veien. Takk til alle medstudenter for samarbeid og gode samtaler gjennom tre år. Tusen takk til byantikvar Jorunn Monrad for en utrolig lærerik og fin hospiteringstid, og ikke minst for gode tips og råd til selve oppgaven.

Jeg vil også gi en ekstra takk til familie og venner. Tusen takk til pappa for gode samtaler gjennom hospiteringsperioden, slik at jeg kunne huske alt jeg hadde lært og enda litt til. Og tusen takk til min samboer som har hørt på min evige skravling om kulturminner, både hjemme og på ferie, og som har sørget for at jeg har fått med meg alle kulturminneskilt langs veien.

Innhold

Forord ...	1
Kapittel 1 – Introduksjon til oppgaven	3
1.1 Hospiteringsperiode.....	3
1.2 Tema og problemstilling.....	4
1.3 Teori.....	7
1.4 Metode og kildemateriale	9
1.5 Struktur på oppgaven.....	10
Kapittel 2 – Etableringen av Eg Sindssykeasyl i Kristiansand	11
2.1 Historisk utvikling	11
2.2. De fredete bygningene.....	13
2.3 Fredning og verneverdier.....	14
Kapittel 3 – Potensiale og utfordringer knyttet til gjenbruk.....	17
3.1 Dagens bruk.....	17
Grad av bruk	18
Utfordringer i dag	19
3.2 Framtidig bruk	20
Rammer for gjenbruk.....	21
Potensiale for mer bruk.....	22
Tålegrense ved adaptiv gjenbruk	23
Argumenter for mer bruk	24
Argument for mindre bruk	25
Kapittel 4: Konklusjon.....	26
Referanser	28

Kapittel 1 – Introduksjon til oppgaven

1.1 Hospiteringsperiode

I min hospiteringsperiode tilbrakte jeg fire uker hos Byantikvaren i Kristiansand kommune. Kommunens kontorer ligger på Rådhuset i Kristiansand, og har en sentral plassering midt i byen. På kontoret sitter ikke byantikvaren i Kristiansand kommune sammen med flere andre faglige rådgivere innen saker som omhandler kulturminnevern, og har på mange måter en ansvar for å gi råd og veiledning, samt bidra med informasjon om dette internt i kommunen og til publikum.

I løpet av de fire ukene bestod min hverdag av å observere, delta og følge byantikvaren i de forskjellige arbeidsoppgavene som dukket opp fra dag til dag. Hverdagene var svært varierte og spennende å få følge med på.

Første dag fikk jeg en omvisning på Rådhuset og ble introdusert for en rekke personer i de forskjellige avdelingene i kommunen, slik som Plan- og bygg. Dette ga meg et innblikk i all den tverrfaglige kompetansen som må til for å kunne drifte en hel kommune. De resterende ukene fikk jeg observere i møter, både fysisk og digitalt. Dette var alt fra møter innad i kommunen til møter som var aktuelle innen kulturminnevernet, både private og offentlige. Under kommunemøtene om reguleringsplaner og byggeplaner har byantikvaren ansvaret for å representere kulturminnene og passe på at eventuelle planlegginger ikke kommer i konflikt med disse. I møter med privateiere gir byantikvaren råd og veiledning. Ellers fikk jeg også en kjapp opplæring i innsyn i plan-, bygg- og oppmålingssaker.

Byantikvaren har derfor med alt det overnevnte flere viktige arbeidsoppgaver som knyttes opp mot kulturminnevernet, noe som også inkluderer arbeidet med en ny kulturminneplan for kommunen. Planen fikk jeg bli med på presentasjoner av, lese gjennom, men også fotografere bilder til. Utenom alt dette fikk jeg også bli med på forestilling, befaringer, møter med håndverkere, frivillige i Finsland historielag, et digitalt møte der Miljødirektoratet snakket om nye klimamål der gjenbruk av eksisterende bygg var et sentralt tema, og ikke minst kanskje det jeg fikk mest interesse for gjennom hele hospiteringsperioden, inkludert dette med gjenbruk, omvisningen på Eg sykehus.

Inspirasjon til denne oppgaven kom da byantikvaren spurte hva jeg kunne tenke meg å skrive oppgave om. I og med at jeg allerede hadde et ønske om å skrive om det overordnede temaet bygningsvern, så kom byantikvaren med flere gode tips til steder jeg kunne sjekke ut. Jeg

fattet tidlig interesse for et forslag om Eg sykehus i Kristiansand, og begynte deretter å søke opp informasjon om stedet, som igjen førte til at byantikvaren fikk ordnet en avtale om en omvisning på hele området sammen med de frivillige som jobbet med museumssamlingen de også har på Eg. Til stede på omvisningen var også en ansatt i eiendomsavdelingen på Sørlandet sykehus HF. Vi fikk en omvisning på museet, i alle de fredete bygningene, med unntak av båthuset som vi ikke fikk tid til, og på uteområdet ellers.

Inntrykket jeg satt igjen med etter endt omvisning var et bilde av et flott sykehusmiljø med masse historie, men også en følelse av at det er synd at ikke flere får oppleve denne siden av Eg. På innsiden kunne man se gammelt interiør fra en annen tid enn vår egen, tom bygningsmasse i loft og kjeller med potensiale for å bli noe mer enn bare det, flotte trevegger og gulv, malerier, dekorasjoner, spor etter påbegynt restaurering som på et tidspunkt bare har blitt liggende igjen og et stort spørsmålsteget rundt hvorfor den tomme bygningsmassen ikke er i bruk i dag.

1.2 Tema og problemstilling

Innen 2050 har Norge som mål å bli et lavutslippssamfunn, dette med bakgrunn i de internasjonale rammeverkene som Parisavtalen og FNs bærekraftsmål. SINTEFs rapport "Grønt er ikke bare en farge: Bærekraftige bygninger eksisterer allerede" er en rapport utarbeidet på oppdrag fra Riksantikvaren. Den illustrerer blant annet hvordan gjenbruk av eksisterende bygninger har miljømessig betydning, og som en del av klimamålene spiller eksisterende bygningsmasse en viktig rolle, fordi det potensielt kan bidra til å nå målene om utslippsreduksjon. Opptil ca.90% av allerede eksisterende bygningsmasse vil fortsatt stå i 2050.¹

I dag fastslås det av EU-kommisjonen at hele 75% av dagens bygningsmasse er ineffektive i EU. Å ta i bruk og oppgradere den eksisterende bygningsmassen vil gi energibesparelse og med dette bidra til å senke EUs klimagassutslipp i samme prosessen. Rehabilitering og adaptiv gjenbruk av de allerede eksisterende bygningene vil derfor kunne bidra til en bærekraftig framtid. Det finnes flere fordeler ved gjenbruk av allerede eksisterende bygninger. Blant annet gir rehabilitering bare halvparten av de samme utslippene som ved nybygging, og viser dermed at ved å oppgradere eksisterende bygninger på en miljøvennlig måte, burde det

¹ (Fufa et al., 2020): 4

være å foretrekke framfor å rive for å bygge noe helt nytt, så langt det lar seg gjøre.² Men gjenbruk av allerede eksisterende bygninger kan også komme med utfordringer.

I arbeidet med å kunne redusere klimagassutslippene trekkes også gjenbruk og istandsettelse av eksisterende bygningsmassen frem som et viktig bidrag i St.meld.nr. 16. Fredete og verneverdige bygninger er også viktige bidragsyttere her. Tidligere har kulturmiljøforvaltningen i hovedsak hatt søkelys på vern av det enkelte kulturminnet, men dette fokuset har i senere tid skiftet over til å se på den betydningen menneskene og kulturmiljøet har for samfunnet i et mer langsiktig perspektiv.³

Nord for Kristiansand sentrum ligger Egsveien 100. I dag er nok området aller mest kjent som

Sørlandet sykehus HF avd.

Kristiansand, og eies også

av sykehuset under Helse

Sør-Øst. Området har i de

seneste årene hatt en

omfattende utbygging, men

mellom all utbyggingen

finnes det også en historie

der som strekker seg flere år

tilbake i tid. På Eg står

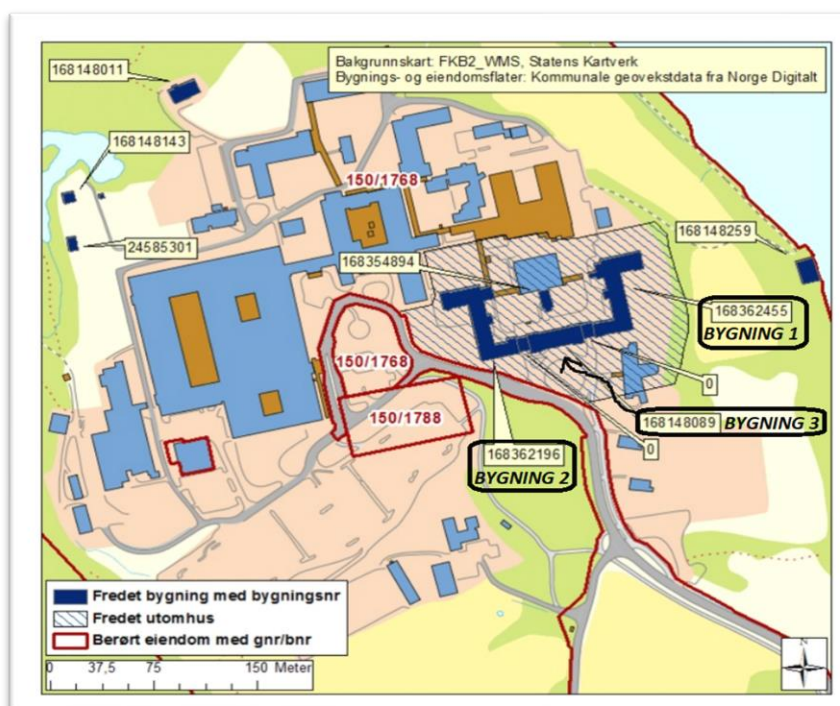
nemlig et av landets eldste

bevarte sykehusmiljøer, og

har med dette også en

vesentlig helse- og

arkitekturhistorisk verdi.⁴

Bilde 2: Bakgrunnskart. «Bygnings- og eiendomsflater. Kommunale geovekstdata fra Norge Digitalt.»

Samme år som vår høyeste vernemyndighet fyller 100 år, ble de gamle bygningene på Eg sykehus fredet sammen med 42 andre sykehusanlegg rundt om i landet. Dette var fredninger som ble trukket fram 16.februar 2012, da Riksantikvaren skulle presentere den landsdekkende verneplanen i norsk helsesektor.⁵ Fredningen inkluderer 6 bygninger fra perioden 1878-1881 som består av psykiatriske sengeavdelinger, bakstehus, stabbur, administrasjonsbygg og kirke,

² (Fufa et al., 2020): 4

³ (Klima- og miljødepartementet, 2019-2020): 21

⁴ (Riksantikvaren, u.å.): Side 2

⁵ (NRK, 2012): Kilde NTB

en poliklinikk fra 1922, to mellombygg fra 1974 og et båthus med ukjent oppførelstidspunkt, samt utomhus.⁶

Det står i dag 200.000 tomme bygninger rundt om i Norge. Blant disse, som beskrives som tomme og forlatte, finnes det også bygninger som kun er i delvis bruk.⁷ Administrasjonsbygget og tidligere sengeavd. på Eg er et eksempel på dette tilfellet av delvis bruk, der bygningens 2.etasje brukes til kontorlokaler og møtelokaler, mens bygningsmasser i kjeller og på loft har noe varierende grad av bruk. Eg har i dag bygninger som har potensiale for gjenbruk, men det kommer ikke uten utfordringer.

Denne oppgaven tar utgangspunkt i de utfordringene som finnes ved å ta i bruk eksisterende bygningsmasse i de fredete bygningene på Eg. Som nevnt tidligere ble Eg innlemmet i den landsdekkende verneplanen i norsk helsesektor av Riksantikvaren, men en fredning er likevel ikke en garanti for, eller synonymt med god utnyttelse av bygningsmassen som eksisterer. Etter uformelle samtaler med fagpersoner og etter omvisningen på Eg sykehus kom det tydelig fram at det finnes flere utfordringer med å sette i stand og ta i bruk bygningsmassene, og det var disse utfordringene som til slutt førte til formuleringen av følgende problemstilling:

Hovedproblemstilling:

- Hva er tålegrensen ved adaptivt gjenbruk for verneverdiene ved Eg sykehus?

Denne hovedproblemstillingen skal igjen undersøkes ved hjelp av fire underproblemstillinger:

- Hva er Eg sykehus og hvilke verdier har de fredete bygningene?
- I hvilken grad og på hvilken måte er Eg sykehus i bruk?
- Hvilke utfordringer og potensiale innebærer ytterligere gjenbruk av verneverdiene?
- Hvilke rammer finnes det for gjenbruk?

På bildet av bakgrunnskartet på side 6, vises de utvalgte bygningene denne oppgaven skal ta for seg om, som "Fredet bygning med bygningsnr, og for å gjøre det hele mer oversiktlig har jeg tegnet inn bygningsnr for de spesifikke bygningene det er snakk om. Disse er markert i svart tekst som bygning 1, 2 og 3, slik de er registrert som i kulturminnesøk. Bygning 1 og 2 er sidefløyene som tidligere har blitt brukt som psykiatriske sengeavdelinger, mens bygning 3 er

⁶ (Sørlandet sykehus Kristiansand, u.å): Steder og bygninger

⁷ (Fortidsminneforeningen, u.å): Lys i gamle hus

administrasjonsbygget.⁸ Bakgrunnen for at oppgaven tar for seg om disse bygningene er fordi Eg er et større område med flere fredete kulturminner, og det må dermed en begrensning til.

1.3 Teori

Denne oppgaven skal undersøke hva tålegrensen ved adaptiv gjenbruk for verneverdiene ved Eg sykehus er. Eg sykehus er et kulturminne og er også en del av et stort sammenhengende kulturmiljø. I kulturminneloven defineres kulturminner på følgende måte: «*Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.*». Hvorpå kulturmiljø defineres slik: «*Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.*»⁹

Synet på hva som er verdifulle kulturminner, og dermed burde tas vare på, samt hvordan de burde vernes, er et syn som er under stadig utvikling og er også noe som vil variere fra person til person.¹⁰ I norsk kulturminneforvaltning deles kulturminnene inn i tre grupper: *Nasjonal, regional* og/eller *lokal verdi*, og til slutt *andre kulturminner og kulturmiljøer*, i denne kategorien er vern overlatt til eier eller bruker av kulturminnet.¹¹

Riksantikvarens veileder for *verdisetting- og vektning av kulturminner* er et nyttig verktøy som kan brukes når man skal gå i gang med prosessen med å vurdere verdiene til et kulturminne. Verdiene kan i den sammenheng knyttes til kunnskaps-, opplevelses- og bruksverdier, som igjen består av ulike delsverdier.¹² Men for å kunne vurdere verneverdien til et kulturminne, slik som en bygning, er det gjerne nødvendig med både kunnskap og erfaring.¹³ Med bygninger kan dette handle om å ha kunnskap om bygningens materiale og stil gjennom tiden.¹⁴

Eksemplene på *kunnskapsverdier* er mange, men samlet sett forklares det som at kulturminnene har en spesiell betydning som kilde til kunnskap om og forståelse av fortiden, og slik sett vår historie. På den andre siden har vi *opplevelsesverdiene*. Disse skiller seg fra

⁸ (Riksantikvaren, Hovedkontor, u.d.)

⁹ (Lovdata, 2023): §2 første og andre ledd

¹⁰ (Gaukstad, 2005): 130

¹¹ (Gaukstad, 2005): 135

¹² (Riksantikvaren, u.å.): Verdisetting og verdivurdering av kulturminner, s.1

¹³ (Torvanger, 2005): 95

¹⁴ (Kjeang, 2021): 15

kunnskapsverdiene med å ha en noe mer personlig tilknytning, fordi opplevelsesverdiene er knyttet til allmennhetens eller ulike grupperes opplevelser. Dette går blant annet på hvordan kulturminnene påvirker oss, både som enkeltmennesker og som fellesskap. Til slutt har vi *bruksverdiene*. Bruksverdiene er når kulturminnene kan knyttes til videre oppfølging av dagens bruk og dermed danne grunnlag for ny verdiskaping og endret bruk. I et slikt tilfelle kan verdiene ivaretas, men også økes. Men, det er også viktig å bemerke seg at man også kan risikere å redusere verdiene gjennom mangel på, eller ved feilaktig bruk.¹⁵

I tillegg til verdiene er også kulturminner viktig for *bærekraftig utvikling*. Materialvalg, teknikker og gjenbruk vises gjennom kulturminnene og man kan se hvordan tidligere generasjoner utnyttet ressursene de hadde på best mulig måte. Gjennom dette kan det også være nyttig å se på den lønnsomheten som ligger i det å ivareta eldre bygningsmasse både for den enkelte, samfunnet og for miljøet, fremfor å rive og bygge nytt.¹⁶ I sammenheng med dette dukker det opp enkelte sentrale begreper.

Adaptiv gjenbruk handler om prosessen der man gjenbruker eller bruker om en allerede eksisterende bygning til noe annet enn den opprinnelige bruken, eller til det den i utgangspunktet var ment for. Hoveddelen av den opprinnelige bygningen, slik som hovedkonstruksjonen bevares, mens resterende deler tilpasses endrede bruksbehov og til nye standarder.¹⁷ Når man videre går inn på i hvor stor grad adaptiv gjenbruk kan utnyttes i en bygning før ulempene blir større enn fordelene, der potensiale, men også utfordringene møtes, handler dette om bygningens *tålegrense*. Rett og slett hva en bygning tåler av endringer når det kommer til verneverdiene.

Vern gjennom bruk er først og fremst en måte å ta vare på kulturminnene. Ikke kun her og nå, men også for å sikre kulturminnet fremover i tid. Dette gjør man slik at også fremtidige generasjoner kan få muligheten til å oppleve de samme verdiene. De verdiene som kulturminnene har for samfunnet er viktige å ta vare på, blant annet fordi de tilbyr befolkningen en helt spesiell kulturhistorisk opplevelse, men å verne gjennom bruk er ikke nødvendigvis problemfritt. Det kan finnes reguleringer og krav man må forholde seg til. Et eksempel på dette er byggeteknisk forskrift som stiller krav til rømningsveier og brannsikkerhet, men også energikrav i forhold til isolasjon og ventilasjon. Det er også

¹⁵ (Riksantikvaren, u.å.)

¹⁶ (Gaukstad, 2005): 135

¹⁷ (Bullen, 2007): 21

kostbart.¹⁸ Men igjen på den andre siden kan vern gjennom bruk også åpne for å danne et økonomisk grunnlag for å kunne drive med nødvendig vedlikehold.¹⁹ Uten bruk følger også forfall i større eller mindre grad, noe som igjen fører til økte kostnader for senere vedlikehold. Ved vern gjennom bruk unngår man i det minste et slikt scenario.

1.4 Metode og kildemateriale

Til denne oppgaven har jeg valgt å gå frem med en kvalitativ metode i form av omvisning, observasjoner, foto og intervjuer. Aksel Tjora beskriver dette som en tematisk analyse. Dette er en analyse der man forsøker å undersøke et tema «ut av et empirisk materiale på tvers av dette materialet.» Et viktig kjennetegn ved denne metoden er ifølge Tjora at forskeren selv er aktivt med på å skape empirien. Dette har jeg gjort gjennom omvisning, observasjon, foto og intervju.²⁰ Grunnen for valg av metode er fordi den på best mulig måte kan bidra til å gi svar på problemstillingen.

Formålet med det kvalitative forskningsintervjuet er å kunne forstå verden fra intervjupersonens side, i dette tilfelle skape mening og forståelse med hjelp fra noen som jobber med det gitte tema.²¹ I et kvalitativt forskningsintervju tar man også sikte mot en flersidig beskrivelse av den verdenen som intervjuede lever i, da gjennom ord og ikke tall.²² Samtidig produseres kunnskap sosialt, gjennom en interaksjon mellom meg som intervjuer og vedkommende som blir intervjuet.²³ I dette tilfellet for å kunne få svar på hvordan tilstanden på Eg er og hvilke utfordringer de mest relevante aktørene ser for gjenbruk. I tillegg har noe av formålet med denne undersøkelsen vært å få innsikt, fakta og spesielt faglig kunnskap om det jeg undersøker, og det har dermed ikke vært nødvendig å intervju flere personer enn de to jeg har valgt ut.

Intervjupersoner er i denne oppgaven en ansatt i Sykehusbygg HF og en ansatt i eiendomsavdelingen på sykehuset. For denne oppgaven er disse to de mest relevante aktørene fordi de gjennom sine jobber kjenner til bygningene på Eg. Dermed sitter de på relevant og ikke minst nyttig kunnskap om bygningene. Med de to intervjupersonene har det også vært lettere for meg å være mer grundig i min beskrivelse av Eg, men viser også at antallet

¹⁸ (Oslo Economics, 2017): 8

¹⁹ (Oslo Economics, 2017): 45

²⁰ (Stuvøy et al., 2021): 249

²¹ (Kvale et al., 2015): 20

²² (Kvale et al., 2015): 47

²³ (Kvale et al., 2015): 83

deltakere, i prinsippet, ikke skal ha noe å si på studiets vitenskapelige kvalitet.²⁴ .

Intervjuguiden blir lagt ved som vedlegg til oppgaven.

Omvisningen på Eg har også vært sentral fordi det har bidratt til at jeg selv har fått se hvordan deler av bygningene ser ut, og dermed gjennom dette fått dannet meg et eget inntrykk av tilstanden, samt gjennom foto fått forevignet noen av bygningene både på eksteriør og interiør, som jeg kan se tilbake på.

I tillegg til intervjuene og omvisningen har jeg tatt i bruk skriftlige kilder knyttet til Eg Sykehus som gir innblikk i verneverdien ved bygningene. I tillegg til dette vedtak om fredning, som også er en viktig kilde for å kunne gi et innblikk i forvaltningen av bygningene. Andre viktige kilder har vært SINTEFs rapport «Grønt er mer enn en farge», Eg sykehus 100 år og Riksantikvarens landsverneplan og andre nyttige kilder på Riksantikvarens nettside.

SINTEFs rapporten "Grønt er ikke bare en farge: Bærekraftige bygninger eksisterer allerede", ble i 2020 utarbeidet på oppdrag fra Riksantikvaren. Rapporten kan knyttes opp mot bygningen på Eg på den måte at den har som mål å kunne gi et helhetlig bilde av den miljømessige betydningen det har å gjenbruke eksisterende bygninger. Gjennom FNs bærekraftsmål og Parisavtalen er det en ambisjon for Norge å kunne bli et lavutslippssamfunn innen 2050. Det er i denne sammenheng at gjenbruk av eksisterende bygningsmasse blir ansett som et avgjørende bidrag til en mer bærekraftig framtid.²⁵

1.5 Struktur på oppgaven

Denne oppgaven er bygd opp med fire hovedkapitler. Kapittel 1, som du nå har lest gjennom, er introduksjonen til denne oppgaven. Den presenterer hospiteringsperioden, som har vært en svært sentral del i skriveprosessen fra starten av. Videre presenteres tema og problemstilling, teori, metode og kildemateriale. I kapittel 2 kommer den historiske utviklingen til Eg Sykehus, fram til i dag, etterfulgt av mer praktisk informasjon om de fredete bygningene oppgaven tar for seg om. Deretter kommer verneverdier og fredning. Det tredje kapittelet går mer i dybden på hver enkelt bygning, før det går over på dagens bruk og framtidig bruk med underkapitler som knyttes seg opp mot potensiale og utfordringer. Samlet bidrar dette til å gi svar på hva tålegrensen ved adaptiv gjenbruk for verneverdiene ved Eg sykehus er. Her er intervjuene av ansatte i Sykehusbygg HF og eiendomsavdelingen sentrale og er skrevet inn

²⁴ (Kvale & Brinkmann, 2015): 148-149

²⁵ (Fufa, Flyen, & Venås, 2020): 4

som en del av oppgaven. Ellers inneholder oppgaven også flere bilder og illustrasjoner, som er med som supplement til teksten. I kapittel 4 kommer konklusjonen som oppsummerer det jeg har kommet frem til.

Kapittel 2 – Etableringen av Eg Sindssykeasyl i Kristiansand

2.1 Historisk utvikling

På Eg finnes det flere viktige kulturminneverdier, blant disse, spor etter menneskelig aktivitet som kan dateres helt tilbake til steinalderen, noe som går inn under automatiske fredete kulturminner.²⁶ Området viser sammensatt en tidsperiode som strekker seg fra steinalder via jernalder, til en århundrelang gårdsdrift, som i tillegg på et tidspunkt inkluderte et eget teglverk, for så å gå over til etableringen av det som i perioden ble regnet som et moderne psykiatrisk sykehus. Med dette utgjør området rundt Eg en helt spesiell kulturhistorisk utvikling som består av viktige kulturminneverdier, som inngår som hensynssone kulturmiljø i kommuneplanen.²⁷

Før Egsveien 100 ble et sykehusmiljø stod gården Eg der, den ble solgt til staten i 1877, og i perioden 1878-1881 ble Eg Sindssykeasyl oppført.²⁸ Dermed fikk Kristiansand i 1881 åpnet det tredje statlige asylet i landet etter Gaustad (1855) og Rotvoll (1872).²⁹

Idéen om opprettelsen av Eg sykehus dukket først opp da en kongelig kommisjon i 1825 foreslo opprettelse av statlige helbredelsesanstalter for sinnslidende i Kristiansand, Bergen, Trondheim og Kristiania, nå kjent under navnet Oslo. Kjøp av eiendom til asylet i Kristiansand ble bevilget av Stortinget i 1876.³⁰ Året etter ble gården Eg i Egsveien i Kristiansand solgt til staten for byggingen av «Eg Sindssykeasyl». De gamle bygningene som stod på gårdsbruket, måtte da vike for å gjøre plass til asylets nye bygninger.³¹

Sykehuset på Eg ble tegnet av arkitekt Ole Falch Ebbel og stod ferdig i 1881. Plasseringen var landlig, men samtidig nærme byen. Denne landlige og naturskjønne plasseringen var slettes ikke bare et resultat av ren tilfeldighet. Blant annet ble det i 1887 bygget opp nye

²⁶ (Lovdata, 2023): §4. *Automatisk fredete kulturminner.*

²⁷ (Kristiansand kommune, 2016): Side 36 av 68

²⁸ (Kulturminnekomitèen, 1990): 65

²⁹ (Sagedal, 1981): 27

³⁰ (Riksantikvaren, Hovedkontor, u.d.)

³¹ (Sagedal, 1981): 28

gårdbygninger som en del av sykehusanlegget. Gårdsbygningene ble brukt til arbeidsterapi og som selvforsyning for pasientene på sykehuset.³² Asylet ble også beskrevet som mer enn bare en arbeidsvirksomhet, i og med at personale i større grad var sammen med pasientene.

Personalet bodde også i de fleste bygningene på Eg.³³

Sykehuset har i senere år vært gjennom flere utvidelser. Kort oppsummert stod et kolonibygge ferdig på Eg i 1922, tuberkuloseavdeling ble etablert under okkupasjonstiden. På 1950-1960-tallet kom det en større utbygging med behandlingsbygg/sengeposter.³⁴ I tillegg ble de gamle bygningene modernisert. For eksempel ble administrasjonsbygget pusset opp og modernisert i begynnelsen av 1964.³⁵

Bilde 3: Flyfoto over Eg sykehus, 1960. Bildet viser hele området på Eg, slik det så ut før bygging av nye og mer moderne sykehusbygg som nå ligger til høyre i bildet. Fotograf: Sørfly

Bildet av Eg fra 1960 viser området utvikling gjennom tiden, og hvordan det en gang så ut. Gårdsbygningene på venstre side av bildet var i likhet med andre asyler fra samme tid en viktig del av behandlingen av pasientene. Den ble senere revet for å gjøre plass til mer moderne sykehusbygg. I tillegg ble enkelte bygninger på selve asylet revet rundt samme år som bildet ble tatt.³⁶ I 1968 ble det vedtatt av fylkestinget at det skulle planlegges nytt

³² (Kulturminnekomitèen, 1990): 65

³³ (Sagedal, 1981): 44

³⁴ (Riksantikvaren, Hovedkontor, u.d.): Bakgrunn

³⁵ (Sagedal, 1981): 105-106

³⁶ (Riksantikvaren, Hovedkontor, u.d.)

sentralsykehus på Eg og grunnarbeidene ble igangsatt høsten 1986, da på samme tomt som gårdstunet stod. Det nye sykehuset stod ferdig i 1990.³⁷

Bildet viser utviklingen på Eg sykehus og hvordan området har gått gjennom store endringsprosessene, både ved at bygningene har vært brukt i lang tid, og fordi det har blitt innlemmet i et større sykehus. Det finnes fremdeles igjen sentrale bygninger fra det opprinnelige sykehuset, som i dag benyttes som en del av sykehusdriften.

2.2. De fredete bygningene

Bygning 1 og 2 er begge registrert som psykiatrisk sengeavdeling. Noe annet enn dette er ikke registrert om bygning 1 i kulturminnesøk, annet enn at den har blitt ombygget i 1971 av Egs egne håndverkere og på nytt igjen i 2001. Bygning 2 på den andre siden ble oppført som kvinneavdeling for de psykiatriske pasientene. Bygning 2 er modernisert og endret flere ganger siden den ble ferdigstilt for første gang.

Bilde 4: «De utvide administrasjonsbygg med de kobber-kledte mellombyggene som binder det sammen med de gamle A-fløyene». Fotograf og år ukjent, men en gang etter 1974 begrunn av dateringen på mellombyggene.

Sykehusets administrasjonsbygg og slik sett hovedbygningen med inngangsparti var og er en bygning på to og en halv etasje.³⁸ I administrasjonsbygningen var det kun kontorer og bolig for asyllets ledende personale.³⁹ Dette bygget, kjent som bygg 3 i kulturminnesøk, sammen

³⁷ (Riksantikvaren, Hovedkontor, u.d.): Bakgrunn

³⁸ (Riksantikvaren, Hovedkontor, u.d.): Bygning 3

³⁹ (Sagedal, 1981): 44

med bygning 1 og 2, er forskriftsfredet (vernedato 16.02-2012) gjennom Kulturminneloven av 1978 med lovgrunnlag:⁴⁰ §22 bokstav a, «*Fredning av byggverk og anlegg i statens eie*».⁴¹

Bygning 4 er mellombyggene fra sent 1900-tall, som ble bygget som kontorer og forbindelsesgang, eksakt datering på fredningen av disse er 1974. Grunnen til at jeg nevner dette er fordi de på mange måter har blitt en integrert del av bygning 1, 2 og 3, når de ble bygget som en kobling mellom disse, og ble også forskriftsfredet på samme måte som bygning 1, 2 og 3. Bygning 4 blir ikke inkludert videre i oppgaven, da denne oppgaven har fokus på bygning 1, 2 og 3. Hele området er registret i kulturminnesøk som SSHF – Sørlandet sykehus avd. Kristiansand (SSK), Humanitær institusjon.⁴²

2.3 Fredning og verneverdier

Det finnes omtrent 9000 fredete bygninger i Norge i dag.⁴³ Begrepene *fredet* og *vernet* brukes ofte om hverandre i kulturminnefeltet. I begrepsbeskrivelsen til Riksantikvaren beskrives en fredning på følgende måte: "*En fredning er den strengeste form for vern. Fredning innebærer at inngrep/endringer på kulturminnet, som går utover vanlig vedlikehold, må godkjennes av myndighetene.*"⁴⁴ Når noe fredes er det gjerne på bakgrunn av at det representerer noe som er verdifullt for vår felles kulturarv og er noe man ønsker å ta vare på for fremtiden, det er derfor et viktig virkemiddel i vernearbeidet.⁴⁵ En bygning kan for eksempel gjennom kulturminneloven være formelt fredet, eller formelt vernet etter plan- og bygningsloven. Ved en *forskriftsfredning* er kulturminnet fredet ved forskrift, som gjelder for byggverk og anlegg i statlig eie. Fredning ved forskrift vil si en ordning som forenkler fredningsprosessen.⁴⁶

Det legges ved enkelte kriterier når man skal vurdere verdiene av et kulturminne. Kriteriene kan både overlappe og underbygge hverandre, samtidig kan også enkelte kriterier tillegges større vekt enn andre avhengig av det kulturminnet som vurderes (s.6, alle tiders kulturminner).

På Eg har formålet med vern vært «*å bevare gjenværende deler av det opprinnelige anlegget fra 1881 som et av de tidlige eksemplene på statlig satsning innen psykiatrien. Formål er også*

⁴⁰ (Riksantikvaren, Hovedkontor, u.d.): Bygning 1 og 2

⁴¹ (Lovdata, 2023): §22 bokstav a

⁴² (Riksantikvaren, Hovedkontor, u.d.): Bygning 1 og 2

⁴³ (Riksantikvaren, 2023): «*142 millioner til fredede bygg i privat eie*»

⁴⁴ (Riksantikvaren, 2023): *Vernet – fredet - verneverdig*

⁴⁵ (Christensen, 2011): 181

⁴⁶ (Riksantikvaren, 2023): *Fredningsstatus*

å bevare utvalgte eksempler på senere byggetrinn på 1920-t og 1960-t. Vernet skal sikre bygningenes opprinnelige utforming, materialbruk og detaljering, deres innbyrdes sammenheng og parkmessig opparbeidet uteområde angitt på kart». Begrunnelsen for vern er basert på det Eg sykehus representerer som et av de eldste bevarte sykehusmiljøer i landet, med betydelig helse- og arkitekturhistorisk verdi. Bygningsmassen er godt bevart til tross for senere omfattende utbygging, og har opprinnelig hovedutforming og miljøsammenheng.

På Eg finner man enda de eldste pasient- og administrasjonsbygningene og kolonibygningen, samt flere opprinnelige elementer som båthus, kirke, brygge og parkareal.⁴⁷ Formålet med vern er et viktig utgangspunkt for å finne ut av hvor eventuelle endringer kan skje i en bygning. I stor grad baserer føringene seg på hvilke verdier det er som ligger i en bygning. Verdiene er også førende for hvordan man agerer.⁴⁸

Bygningene på Eg kan tillegges de tre verneverdiene bruks, opplevelse- og kunnskapsverdi, men det er da noe mindre grad av opplevelses- og bruksverdi. *Opplevelsesverdien* er subjektiv, og baserer seg på det visuelle og det estetiske. Det inntrykket og de følelsene Egs bygninger skaper hos hvert enkelt individ er derfor svært individuelt. Samtidig kan det knyttes opp til identitet og symbolverdi. Eg som kulturminne representerer som nevnt tidligere et av de eldste bevarte sykehusmiljø i landet, og skiller seg ut fra de mer moderne sykehusbygningene eksteriørmessig.⁴⁹ Bygningsmassen er også autentisk i tillegg til å vise aldersverdi ved å være bygninger fra 1878-1881. Autensitet handler om opplevelsen av at noe er «ekte».⁵⁰ Dette kommer særlig frem når man ser kontrasten til de kobberbelagte mellombyggene, som gjør at man også kan identifisere flere tidsepoker. Under omvisningen på Eg kunne jeg også se autensiteten interiørmessig, spesielt i tårnrommet i bygning 1 som har veggmalerier i ulike eventyrrelaterte motiv, tak og gulv i tre, gammelt interiør og diverse dekorasjoner.

⁴⁷ (Riksantikvaren, Hovedkontor, u.d.): Formål

⁴⁸ (Kjeang, 2021): 80

⁴⁹ (Østerli, 2017): 15

⁵⁰ (Kjeang, 2021): 17

Bilde 5: Et nedstøvet tårnrom på loftet i bygning 1 med falmende malerier av ukjent kunstner på veggene.
Fotograf: Sara Elise S. Augland

Når det kommer til bygningenes *bruksverdi* kommer dette spesielt frem i bygning 3, men også noe i bygning 1. Dette fordi de blir brukt på en formålstjenlig måte gjennom å være kontorvirksomhet, men har også annet bruk i tillegg.

Bygningene på Eg er en kilde til økt kunnskap om fortiden, både i form av kunnskap om selve byggene, og de objektene som kan studeres der. Generelt sett er verdivurderinger subjektive, men kunnskapsverdier sies å være mer objektive verdier ved at man kan gå vitenskapelig til verks og med det hente ut nokså nøyaktig og nøytral informasjon. Bare omvisningen i seg selv kunne avsløre flere detaljer ved Eg, men også kildematerialet som er tilgjengelig.⁵¹ Ved å studere de eldre bygningene kan man også få et innblikk i byggeteknikk, håndverk og byggeskikk. Eg ble oppført mye etter forbilde fra Rotvoll og Gaustad, har samme arkitekt og representerer dermed en bestemt arkitekturstil, som en av de første asylbygningene i Norge.⁵²

⁵¹ (Østerli, 2017): 14

⁵² (Sagedal, 1981): 28

Kapittel 3 – Potensiale og utfordringer knyttet til gjenbruk

3.1 Dagens bruk

Ressursene på sykehuset blir i all hovedsak prioritert på sykehusfunksjoner. Det vil si at pengene som finnes går til tiltak for å gjøre folk bedre helsemessig. Dette er blant annet et viktig premiss for alt som skjer på sykehuset, og noe alle aktører må ta høyde for. Ved hjelp av intervju, plantegninger av kjeller og loft som blir lagt ved som vedlegg helt til slutt i oppgaven, og omvisning med egne bilder, har jeg fått en oversikt over hvordan bygningsmassene i bygning 1-3 blir brukt i dag.

Bygning 1-3 er først og fremst i bruk som lokaler for administrasjon, i tillegg til psykiatrisk virksomhet.⁵³ Det vil i all hovedsak si kontorer og møtelokaler, med unntak av bygning 2, som ikke har noen form for samme type bruk. Kontorer og møtelokaler er lette funksjoner som bygningene fint kan brukes til uten at det kommer i konflikt med kulturminneverdiene.⁵⁴ Ellers er arealene i bygning 1-3 i bruk på følgende måte:

Kjeller i *bygning 1* består av garderobe, gang, trapp, dusj, toalett, lager, sprinklerrom, kulvert til bygg 8, forrom, varmfordeling og mer eller mindre rom som kun brukes som «lager» for gammelt interiør. Loftet i *bygning 1* består av ventilasjonsrom, lager, kott, kaldt lager, gang, wc, kontor, samtalerom, temarom, korridor, trapp og tårnrom.

Bilde 6: Stort rom i kjeller, tidligere bruk ukjent, nå lagringsplass for gammelt interiør. Fotograf: Sara Elise S. Augland

⁵³ (Ansatt i eiendomsavdelingen, 2023)

⁵⁴ (Ansatt i Sykehusbygg, 2023)

Kjelleren i *bygning 2* består av trapperom, seks rom med beskrivelsen "rom nord-vest", korridorer, fire rom med beskrivelsen "rom vest", to garderøber med dusj og wc, separat wc, lager, varmfordelingsrom, forgang og ellers flere rom uten noen konkrete beskrivelser. Loftet i *bygning 2* består av to lager vest, loft, heismask, to ventilasjonsrom, trapper, lager syd og tre kaldloft. Kjelleren i *bygning 3* består av ni rom markert "Arkiv", korridorer, rom markert "ikke i bruk", to lager, tre mindre rom med dusj, tørkerom og vask, trapper, teknisk rom, og rom markert "Fjernarkiv-lønn, og "Fjernarkiv-admin". Loftet i *bygning 3* består av seksten kontorer, tre korridorer, gang, tre trapperom, et møterom, arkiv, to kaldloft, ventilasjons/vifterom, kjøkken og WC.

Bygning 1 har i likhet med bygning 3 tatt i bruk arealer til kontorvirksomhet, men har på langt nær samme grad av bruk. Til eksempel er tårnrommet med andre større arealer på loftet ikke i bruk. Med «lager» for gammelt interiør, som nevnt i «Dagens bruk», menes det til eksempel rom i kjelleren der det kun står en oppsamling av gamle dører, rom med hyller, skuffer og skap, gamle møbler, en innebygd peis i mur og en bar. Dette er nedstøvet interiør som har stått i lang tid, hvilke dateringer det forskjellige interiøret har er uvisst, men sent 1800-tall- og fra midten av 1900-tallet er ikke usannsynlig å anta dersom man tar en nærmere kikk på bildene.

Bygning 2 er den bygningen med aller minst grad av bruk og har flere rom uten noen konkret beskrivelse for bruk. I kjelleren på bygning 3 er alle rommene, med unntak av ett rom i bruk. Loftet har store arealer med kaldloft midt i bygningen, men har jevnt over tatt i bruk flere av rommene på loftet til blant annet kontorer. Loftet er også i likhet med kjelleren utnyttet på en god måte, og bygning 3 fremstår derfor av plantegningene som den bygningen som er best utnyttet sammenlignet med bygning 1 og 2. Grunnen til at plantegningene av kjeller og loft trekkes fram, er fordi det er der det i dag finnes potensiale for mer bruk. Som nevnt kan oversikten over alle rommene nevnt i «Dagens bruk» ses i vedleggene nederst i oppgaven.

Grad av bruk

Grad av bruk kan i all hovedsak sies å være varierende i de tre bygningene. Jevnt over finner man tekniske rom fordelt ut i alle bygningene, samtidig har de også større arealer med ubrukt loft til felles. Bygning 3 er den bygningen som har størst grad av bruk i dag. Oversikten over

dagens bruk er viktig å belyse fordi den gir kontekst til spørsmålet rundt utfordringene og mulighetene for eventuelt mer, mindre eller samme bruk av allerede eksisterende bygningsmasse i fremtiden.

Bilde 7: Loftetasjen i bygning 1, bildet tatt under omvisningen på gamle Eg. Fotograf: Sara Elise S. Augland

Utfordringer i dag

Variierende grad av bruk i bygningene kan ha sine årsaker. Det å ha fredete bygninger på sykehuset kan komme med en god blanding av stolthet og følelsen av å ha en flott ressurs, men det kommer også med noen utfordringer. Dette gjelder ikke utfordringer i seg selv i forhold til vernet, men er mer rettet mot konstruksjonen på bygningene og hvordan det er bygd opp.⁵⁵ Det finnes forskjellige utfordringer knyttet til de ulike delene av bygningene. En god del av utfordringene går på tekniske og økonomiske føringer. Det tekniske kan ikke vike plass og ble i sin tid bygget etter andre krav som ikke lever opp til dagens HMS-standard, dette igjen fører til at det finnes rom med kulturhistorisk verdi som ikke kommer i bruk eller blir synlige. Spesielt på loftene trengs det tekniske for å få ventilasjon ned i etasjene under. Å skulle flytte ventilasjonen ned for å frigjøre areal er nok heller ingen god løsning.⁵⁶

I tillegg til ventilasjon må man også brannsikre, ha rømningsveier og muligheter for utlufting. Det kan også være utfordrende å lukke inne konstruksjoner i forhold til at bygningene allerede

⁵⁵ (Ansatt i eiendomsavdelingen, 2023)

⁵⁶ (Ansatt i eiendomsavdelingen, 2023)

har hatt problemet med ekte hussopp. Det er også begrenset med lys, som fort vil påløpe en del kostbare endringer. I og med at eksteriøret er fredet kan man ikke gjøre inngrep eller endre de originale vinduene og må derfor finne andre løsninger. Det er ikke alle arealene som er like godt utnyttbare ved en eventuell ombygging. Enkelte rom er for store i areal og dermed ikke godt egnet arealmessig, spesielt dersom man skulle tenke å ta det i bruk som kontorer. Dette fordi det er for lite luft når det gjelder å kunne fortette med to per kontor.

Et begrenset budsjett gjør også noe med hva man prioriterer. Lite ressurser settes i dag av til vanlig vedlikehold generelt, selv om det ikke står noe verre til med bygning 1-3, som med de andre fredete bygningene på Eg. Uten midler fokuserer man ikke like mye på eventuelle problemstillinger i like stor grad, som å fikse ting som dukker opp. Et eksempel på dette er de falmende maleriene på veggene i toppfløyen.⁵⁷

Ombyggingen av bygning 1, som har fått kontorer, men som også brukes mye som ventilasjonsrom, har også vært en stor og omfattende prosess og beskrives litt som et skille mellom kost og nytte. Kjelleren har også noen av de samme utfordringene. Der er det tykke vegger, mørke rom og rømningsveier er heller ikke enkelt å få til. Samlet sett handler utfordringene i dag om mangel på ressurser, kostnader, bygningsmessige utfordringer i forhold til rømningsvei, brannsikring, lys, luftkvalitet og takhøyde, som generelt gjelder over hele bygning 1-3, også der det er kontorer i dag.⁵⁸

3.2 Framtidig bruk

Nybygg psykisk helse Kristiansand er et eksempel på Nybygg på Egsjordene som på mange måter viser behovet man har for et større og bedre tilbud innen psykiatrien, og er bygget som et mål om å være det bygget i Norge som best legger til rette for framtidens rett behandlingstilbud for voksne og unge. Innflyttingen med pasienter var 3.april 2023 og hadde en kostnadsramme på hele 937 millioner kroner, men det er altså ikke penger å sette av til istandsetting av de fredete bygningene på Eg.⁵⁹

⁵⁷ (Ansatt i eiendomsavdelingen, 2023)

⁵⁸ (Ansatt i eiendomsavdelingen, 2023)

⁵⁹ (Sørlandet sykehus , 2022): Nybygg psykisk helse

Det kommer alltid til å være behov for kontorer og møtelokaler.⁶⁰ Med større tilbud og flere ansatte kommer heller ikke plassbehovet til å minske med årene, men heller øke dersom man ser på utvikling på Eg fra oppførelstidspunktet til i dag. Bygning 3 er allerede i god bruk, og en ambisjon burde være at også bygning 1 og 2 skal kunne være det samme i framtiden, spesielt for å sikre bygningene med vern gjennom bruk. Samtidig er det også viktig å tenke på hva eventuelle konsekvenser kan være for mer eller mindre bruk i de fredete bygningene, men framtidig bruk i de fredete bygningene tross mange utfordringer er mulig å få til, men det kan virke til at man viker litt unna begrunn av kostnader og det faktumet at istandsetting er omfattende i allerede eksisterende bygninger. Skal man ta i bruk resterende arealer har man også visse rammer å forholde seg til.

Rammer for gjenbruk

Rammer for bruk forteller noe om hva man må forholde seg til ved eventuelle tiltak i bygningene. Bygningene på Eg ble i sin tid bygget for å passe datidens bruk og behov. Dette har med årene endret seg, og dersom man tenker adaptiv gjenbruk på Eg i dag, dukker det opp ting man må forholde seg til, som økonomiske og tekniske rammer, samt selve standarden på bygningene i seg selv. Det er kostbart å eie større bygninger, og kanskje spesielt dersom man har visse føringer å forholde seg til når bygningen i tillegg er fredet. Med krav om effektivitet og store personalkostnader så sikter man derfor alltid mot å kunne bruke minst mulig på alt annet. Dermed blir gamle bygninger, som ikke er helt optimale nedprioritert.⁶¹

Regjeringen har tidligere uttalt at hovedansvaret for de økonomiske virkemidlene bør bygge på prinsippet om at selve ansvaret for vedlikehold og vern av kulturminnene ligger hos hver enkelt eier.⁶² Det vil si at sykehuset selv er ansvarlige for de økonomiske utgiftene ved gjennomføring av adaptiv gjenbruk. I tillegg til det økonomiske, skal det også tas hensyn til tekniske krav. Teknisk er helt nødvendig for best mulige forhold i bygningene. Byggteknisk forskrift, forkortet TEK17, "er i hovedsak bygget opp rundt funksjonskrav og angir flere ytelser som preaksepterte." TEK17 gjelder ved tiltak på eksisterende bygninger, uavhengig av om det arbeidet som utfører krever søknad eller et unntatt denne plikten. Det gjelder i tillegg ved hovedombygging og ved vesentlige endringer eller reparasjon. Dersom tiltak på eksisterende bygninger blir vanskelig å oppfylle etter TEK17, kan det i midlertidig søkes om

⁶⁰ (Ansatt i Sykehusbygg, 2023)

⁶¹ (Ansatt i Sykehusbygg, 2023)

⁶² (Gaukstad, 2005): 135

unntak fra forskriftens bestemmelser. Da skal søknad sendes kommunen, som kan gi delvis eller helt unntak fra de tekniske kravene derom det er forsvarlig ut fra sikkerhet, helse og miljø. I tillegg skal kommunen legge vekt på følgende ved vurderingen: Byggverkets alder, formell vernestatus, formål, type, plassering, varigheten av tiltaket og nåværende tekniske tilstandsforhold.

Potensiale for mer bruk

Noe som kan trekkes frem som interessant er hvordan de to intervjupersonene stiller seg i forhold til potensiale for mer bruk. Det er noen delte meninger om tilpasningsdyktigheten til bygningene, men det er også enigheter rundt kostnadsbildet. I den anledning vil jeg også presisere at de forskjellige meningene om potensiale for mer bruk nok kan ha noe med at det her er snakk om forskjellige erfaringer, kompetanse og kunnskap.

Sykehusbygg mener at man gjerne kunne vært mer offensiv med tanke på annen bruk, da uten at det er snakk om operasjonsstue og MR, men noe annet enn kun kontorer og møtelokaler slik det er i dag. Til eksempel hadde en poliklinikk-virksomhet bidratt til å vitalisere bygningene, samt til å kunne forsvare og pleie de nødvendige vedlikeholdsinvesteringene. En ting er at det er kostbart å gjøre noe med, men på en annen side så er alt mulig. Spesielt med tanke på at bygningene har svært lite interiørfredning å ta hensyn til ved en eventuell ombygging. Det man spesielt må ta hensyn til er vindusplasseringer, dette går på eksteriører som er fredet, og kan dermed ikke endres. Ellers er det god takhøyde og loftet har god plass til teknikk, som det allerede er en del av i dag, men det hele går ned på driftskostnader. Man ønsker bygg som gir optimale driftsforhold, fordi det bidrar til at man kan spare en stilling eller to, og med det også potensielt spare rundt 3 millioner kr. ⁶³

⁶³ (Ansatt i Sykehusbygg , 2023)

Bilde 8: Rom i kjeller med bar. Ser tidligere ut til å ha vært et oppholdsrom/festlokale, og har også en peis, sittemøbler og bord. Brukes i dag som lagringsplass for gammelt interiør. Fotograf: Sara Elise S. Augland

Eiendomsavdelingen på den andre siden mener også at alt i utgangspunktet er mulig, men tenker mer i retning av at det vil føre til ganske store og kostbare inngrep. Spesielt i kjelleren vil dette føre til et stort inngrep på konstruksjonen, selv om interiøret i seg selv ikke er fredet. Det er derfor mer fokus på dette med kost opp mot nytte. Samtidig som det har et potensiale for å bli veldig bra dersom det gjøres på riktig måte og med hensyn til verneverdiene.⁶⁴

Tålegrense ved adaptiv gjenbruk

Å skulle gjenbruke resterende bygningsmasse går på bekostningen av andre ting som anses som viktigere for sykehuset enn bygningsvern. For sykehuset kommer behandlingen av pasientene i første rekke. Alle utgifter går derfor dit før det eventuelt blir brukt penger på de fredete bygningene.⁶⁵ Dette er jo forståelig også i og med at det først og fremst er sykehusvirksomhet de driver med.

Det er ikke målbart hvilke endringer en bygning kan tåle før påkjenningen blir for stor for det som er vernet, men det kan forstås med at det handler om påkjenninger eller konsekvenser som kommer på grunn av eventuelle endringer. Om en bygning er egnet for transformasjon kan vurderes ved å se på hva konsekvensene blir for det som er vernet, for eksempel, gjennom

⁶⁴ (Ansatt i eiendomsavdelingen, 2023)

⁶⁵ (Ansatt i eiendomsavdelingen, 2023)

å se på hvilke elementer i bygningsmassen som må endres og om dette vil ødelegge for bygningens kvalitet og kulturminneverdi. Hvordan utfordringer kan påvirke økonomi og budsjett, er vanskelig å skulle treffe med et nøyaktig kostnadsestimat. Og det er ingen tvil om at overraskelser og økte kostnader kan dukke opp underveis på et stort og komplekst prosjekt.⁶⁶

Et faktum er at selv om interiører ikke er fredet vil store inngrep endre bygningene på Eg, og hvilke konsekvenser det kan ha vet man ikke før man eventuelt setter i gang. I tillegg må man tenke på hvor langt man kan strekke seg før det går på bekostningen av verneverdiene. Ved å gå i gang med tiltak på en eldre bygning vil nytt møte gammelt, og det stilles store tekniske krav til gamle hus. En istandsetting burde heller ikke gå på bekostningen av bygningens verdier. Eksteriørmessig er det ikke fare for noe slikt i og med at eksteriøret er fredet, men interiørmessig vil det føre til store endringer som potensielt kan gjøre bygningen ugjenkjennelig på innsiden, noe som igjen kan føre til at viktige kulturminneverdier reduseres. Et annet alternativ er at det hele blir for kostbart.⁶⁷

Argumenter for mer bruk

At bygningene uansett skal stå der til evig tid er et godt argument for at man like godt kan fylle bygningen med noe man også kan ha nytte av i framtiden.⁶⁸ Som nevnt i «utfordringer i dag» har de også vært plaget av ekte hussopp. Ekte hussopp sine ideelle vekstforhold ligger på 18-22 grader og ved en trefuktighet mellom 20-30%, men dersom temperaturene økes til 28 grader stopper veksten. For å få drept soppen må man derimot opp i over 40 grader, da ved lengre tids oppvarming.⁶⁹ Konsekvensen av å ikke få opp temperaturen i bygningene på Eg, har dermed ført til ekte hussopp, noe som kanskje kunne vært unngått dersom bygningene var i bruk i sin helhet. Ved mer bruk minimerer man også risikoen for forfall, fordi bygninger i bruk som regel også blir tatt bedre hånd om med tanke på vedlikehold og tilsyn. Man kan også se at flere av rommene både i kjeller og loft også tidligere har vært i bruk, selv om de i dag har behov for oppgraderinger, så har de potensiale for ny bruk.

⁶⁶ (Kjeang, 2021): 113

⁶⁷ (Christensen, 2011): 234

⁶⁸ (Ansatt i Sykehusbygg, 2023)

⁶⁹ (Mycoteam as, 2019): Ekte hussopp

Bilde 9: Rom på loftet som tidligere har vært i bruk. I dag er det et tomt rom med gammel isolasjon fra vinduene på gulvet og gammel tapet på veggene. Fotograf: Sara Elise S. Augland

Argument for mindre bruk

Slik bygningen står i dag så tilfredsstillende den i utgangspunktet ikke dagens krav til mer bruk, det vil kreve store og kostbare endringer som man ikke vet helt konsekvensene av. Det er heller ikke meldt inn behov for bruk av resterende bygningsmasse i nyere tid.⁷⁰ Mindre bruk i dag gjør også at slitasjen jevnt over står stille. Å kunne ha optimal drift er også et behov i en bygning. En fredet bygning som Eg kan derfor gjøre at man heller går noen skritt bakover enn framover med tanke på eventuelt gjenbruk, fordi man aldri kan få en 100% optimal drift.⁷¹ En omfattende ombygging kan også i verste fall føre til at man mister noe av kunnskapsverdien i bygningene.

⁷⁰ (Ansatt i eiendomsavdelingen, 2023)

⁷¹ (Ansatt i Sykehusbygg, 2023)

Kapittel 4: Konklusjon

Eg sykehus er et av Norges eldste bevarte sykehusmiljøer og er et område med viktige kulturminneverdier som også inngår som hensynssone kulturmiljø i kommuneplanen. Bygningene fra det opprinnelige sykehuset som ble fredet i 2012 benyttes i dag som en del av sykehusdriften.

Bygningene 1-3 tillegges de tre verneverdiene bruks, opplevelses- og bruksverdi. Eg har opplevelsesverdi gjennom å skille seg ut fra de mer moderne sykehusbygningene eksteriørmessig. I tillegg er bygningsmassen autentisk og har en aldersverdi gjennom å være bygninger fra 1878-1881, og kan med dette gi opplevelsen av ekthet. Denne ektheten finner man også igjen i bygningens interiør, spesielt i tårnrommet i bygning 1. Bruksverdien kommer frem i bygning 3 og 1 ved å bli brukt på en formålstjenlig måte som kontorvirksomhet. Kunnskapsverdien på den måten at de er en kilde til økt kunnskap om fortiden. Både omvisningen og kilder som "Eg sykehus 100 år" kunne gi nøyaktig informasjon til oppgaven. Bygningene forteller også om byggeteknikk, håndverk og en byggeskikk som er helt unik og tillegger bygningene helt sentrale verdier.

Grad av bruk i de fredete bygningene kan sies å være varierende. Bygning 1 har ingen form for kontorvirksomhet slik som bygning 2 og 3, dermed er grad av bruk i bygning 1 dårligere utnyttet i forhold til de to andre. Bygning 3 har størst grad av bruk og benyttes på en god måte i dag. De fredete bygningene 1-3 på Eg sykehus er i hovedsak først og fremst i bruk som lokaler for administrasjon og psykiatrisk virksomhet. Ellers har også alle bygningene tekniske rom.

Utfordringene retter seg i hovedsak mot selve konstruksjonen på bygningene og hver enkelt bygning er forskjellig. I tillegg vektlegges også de tekniske og økonomiske føringene. Dette er ikke bare utfordringer for arealene i loft og kjeller, men gjelder hele bygning 1-3. Det ville for eksempel oppstått utfordringer ved en svært omfattende utbygging, fordi det også potensielt kan føre til at kunnskapsverdiene går tapt. Eksteriøret kan ikke endres, men skulle en slik endring skje ved at man får unntak fra krav, så vil dette i verste fall også føre til at opplevelsesverdier går tapt. Potensialet på den andre siden handler i stor grad om at alt er mulig å få til dersom det gjøres på riktig måte og med hensyn til verneverdiene. Å ta i bruk bygningen til mer enn bare kontorer og møtelokaler, slik som en poliklinikk-virksomhet, hadde gjort at bruksverdien hadde gått opp. I tillegg ville dette ført til at man kunne opprettholdt med vern gjennom bruk.

Rammene man må forholde seg til ved gjenbruk av bygningene på Eg er tekniske, økonomiske, men også standarden på bygningene. Sykehuset har ikke bare ansvar for vedlikehold og vern av egne kulturminner, men det har også en hel sykehusdrift å ta hånd om. Økonomien blir derfor prioritert på å gjøre folk bedre helsemessig før den går til de fredete bygningene, og man har gjerne da et begrenset budsjett å forholde seg til som i hovedsak kun går til helt nødvendig vedlikehold. Tekniske krav er også noe man ikke kan vike unna og må ta hensyn til ved en eventuell ombygging.

Tålegrensen for adaptiv gjenbruk for verneverdiene ved Eg sykehus er i utgangspunktet ikke målbar, fordi man ikke kan måle hvilke endringer en bygning tåler før påkjeningen blir for stor for det som er vernet. Man kan likevel danne seg en oversikt over hvilke konsekvenser det potensielt kan ha. Verneverdiene går her litt inn i hverandre og man må dermed prioritere hva som er viktigst med tanke på adaptiv gjenbruk. Verdier kan gå tapt, men også økes. Dette kan være utfordrende å forholde seg til med tanke på at det gjennom byggeteknisk forskrift stilles krav til rømningsveier, brannsikkerhet, med mer. Men det kan også søkes om unntak fra forskriftens bestemmelser, noe som kan føre til svært omfattende endringer på bygningens interiør, og man må derfor ta hensyn til at en eventuell ombygging ikke skal kunne gå for hardt utover verneverdiene.

Med mål om å bli et lavutslippssamfunn innen 2050 med bakgrunn i de internasjonale rammeverkene som Parisavtalen og FNs bærekraftsmål, så finnes det altså potensiale for at den allerede eksisterende bygningsmassen på Eg kan istandsettes og gjenbrukes, fordi fredete og verneverdige bygninger også kan bidra til å redusere klimagassutslipp. Eg som kulturminne skal stå til evig tid, dermed vil det i et langsiktig perspektiv være mer hensiktsmessig å utnytte resterende areal, fordi mangel på bruk også kan redusere bruksverdiene, og man går glipp av den verdiskapingen man kan få gjennom endret bruk.

Referanser

Ansatt i eiendomsavdelingen. (2023, April 20). Eg Sykehus. (S. E. Augland , Intervjuer)

Ansatt i Sykehusbygg . (2023, mars 29). Eg Sykehus. (S. E. Augland , Intervjuer)

Bullen, P. A. (2007). Adaptive reuse and sustainability of commercial buildings. *Article in Facilities*, ss. 20-31.

Christensen , A. L. (2011). *Kunsten å bevare: Om kulturminnervern og fortidsinteresse i Norge*. Oslo: Pax Forlag A/S.

Fortidsminneforeningen. (u.å). *Lys i gamle hus*. Fortidsminneforeningen:

<https://fortidsminneforeningen.no/bygningsvern/lys-i-gamle-hus/>

Fufa, S. M., Flyen, C., & Venås, C. (2020). *Grønt er ikke bare en farge: Bærekraftige bygninger eksisterer allerede*. Oslo: SINTEF akademisk forlag.

Gaukstad, E. (2005). Fra antikvarisk interesse til en egen forvaltning. I J. Holme (Red), *Kulturminnevern: Lov, forvaltning, håndhevelse* (ss. 130-135, 2. utgave, bind I.). Økokrim.

Kjeang, I. A. (2021). *Transformasjon av vernede bygninger : en studie av tre prosjekter og samarbeidet med antikvariske myndigheter*. Norges miljø- og biovitenskapelige universitet: <https://nmbu.brage.unit.no/nmbu-xmlui/handle/11250/2835593>

Klima- og miljødepartementet. (2019-2020). *Nye mål i kulturmiljøpolitikken: Engasjement, bærekraft og mangfold*. Meld. St.16 : <https://www.regjeringen.no/contentassets/35b42a6383f442b4b501de0665ec8fcf/no/pdfs/stm201920200016000dddpdfs.pdf>

Kristiansand kommune . (u.å). *Kulturminnevern og byantikvaren* . Kristiansand kommune: <https://www.kristiansand.kommune.no/navigasjon/bolig-kart-og-eiendom/plan-og-bygg/kulturminnevern-og-byantikvaren/#SnippetTab>

Kristiansand kommune. (2016, 03 revidert 08). *Områderegulering for Eg sykehusområde - Planbeskrivelse med konsekvensutredning*. <https://webhotel3.gisline.no/GisLinePlanarkiv/4204/1397/Dokumenter/PB1397.pdf>

Kulturminnekomitèen. (1990). *Vern av kulturminner i Kristiansand, del 1 Kulturminnekomiteen mai 1990*. Kristiansand : Bjorvand & Skarpodde A.S.

Kvale, S., & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Lovdata. (2023, januar 31). *Lov om kulturminner (Kulturminneloven)*. Lovdata:
<https://lovdata.no/lov/1978-06-09-50/§22a>

Mycoteam as. (2019, 06 12). *Ekte hussopp* . Bygg og bevar :
<https://www.byggogbevar.no/pusse-opp/brann/artikler/ekte-hussopp>

NRK. (2012, februar 16). *Sykehuset på Eg er fredet*. Nr.no:
<https://www.nrk.no/sorlandet/sykehuset-pa-eg-er-fredet-1.7999422>

Oslo Economics. (2017, juni 19). *Vern gjennom bruk – Hva hindrer næringsvirksomhet med utgangspunkt i kulturminner?/OE-rapport 2017-23*. Riksantikvaren:
https://www.riksantikvaren.no/wp-content/uploads/2023/03/Vern-gjennom-bruk-Hva-hindrer-naeringsvirksomhet-med-utgangspunkt-i-kulturminner_-Utarbeidet-pa-opdrag-for-Norsk-Kulturarv-1.pdf

Riksantikvaren . (2023, februar 02). *142 millioner til fredede bygg i privat eie*. Riksantikvaren : <https://www.riksantikvaren.no/142-mill-til-fredede-bygg-i-privat-eie/>

Riksantikvaren . (2023, februar 24). *Fredningsstatus* . Riksantikvarens nettside:
<https://www.riksantikvaren.no/fredning/fredningsstatus/>

Riksantikvaren . (u.å.). *Verdisetting og verdivekting av kulturminner* .
https://www.riksantikvaren.no/wp-content/uploads/2020/02/Veileder_verdisetting.pdf

Riksantikvaren. (2023, februar 28). *Fredet - vernet - verneverdig*. Riksantikvarens nettside:
<https://www.riksantikvaren.no/les-om/fredet-vernet-verneverdig/>

Riksantikvaren. (u.å.). *Forskrift om fredning av statens kulturhistoriske eiendommer - Kapittel 2 Fredete eiendommer i Helse-og omsorgsdepartementets landsverneplan*. Riksantikvaren.no: <https://www.riksantikvaren.no/wp-content/uploads/2019/10/27.sshf-s25c325b8rlandetsykehusavd.kristiansand2528ssk2529.pdf>

Riksantikvaren, Hovedkontor. (u.d.). *SSHF - Sørlandet sykehus avd Kristiansand (SSK), Humanitær institusjon*. Kulturminnesøk:
<https://www.kulturminnesok.no/kart/?q=&am-county=&lokenk=location&am-lok=&am-lokdating=&am-lokconservation=&am-enk=&am-enkdating=&am->

enkconservation=&bm-
county=&cp=1&bounds=58.16613878453309,7.977715730667114,58.162567769860
075,7.99080491065979&zoom=18&id

Sagedal, E. (1981). *Eg sykehus 100 år, 1881-1981*. Kristiansand S: Trykk 16 Vennesla.

Stuvøy, I., Tøndel, G., & Tjora, A. (2021). *En smak av forskning - Bacheloroppgaven som prosjekt, prosess og produkt*. Oslo: Cappelen Damm AS.

Sørlandet sykehus . (2022, september 01). *Nybygg psykisk helse* . Sørlandet sykehus :
<https://sshf.no/om-oss/nybygg-psykisk-helse>

Sørlandet sykehus Kristiansand. (u.å). *Sørlandet sykehus*. Sørlandet sykehus Kristiansand -
Steder og bygninger: <https://sshf.no/steder/kristiansand-sykehus#steder>

Sørlandet sykehus. (u.å). *SØRLANDET SYKEHUS - SPESIALISTHELSETJENESTEN I
AGDER*. Om oss: <https://sshf.no/om-oss#brukermedvirkning>

Torvanger, Å. M. (2005). Fredete og bevaringsverdige bygninger og anlegg. I J. Holme (Red),
Kulturminnevern: Lov, forvaltning, håndhevelse (ss. 62-99, 2.utgave, bind I).
Økokrim.

Østerli, T. (2017, mai). *Svartlamon - kunnskap, opplevelse og bruk - En studie av
verneverdier i bygninger og kulturmiljø*. Norges teknisk-naturvitenskapelige
universitet: <http://hdl.handle.net/11250/2455341>

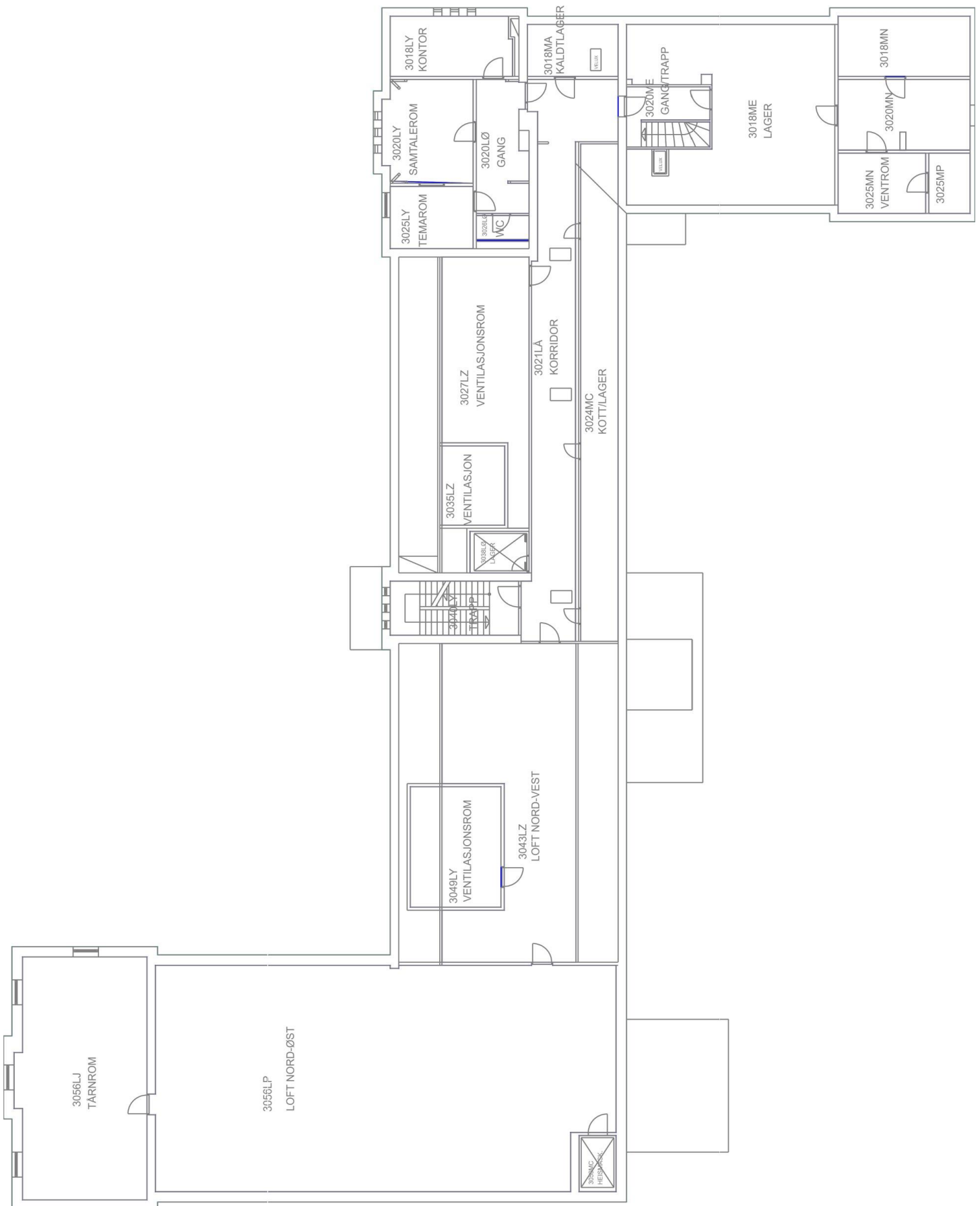
Intervjuer:

- Ansatt i eiendomsavdelingen på Sørlandet sykehus
- Ansatt i Sykehusbygg HF

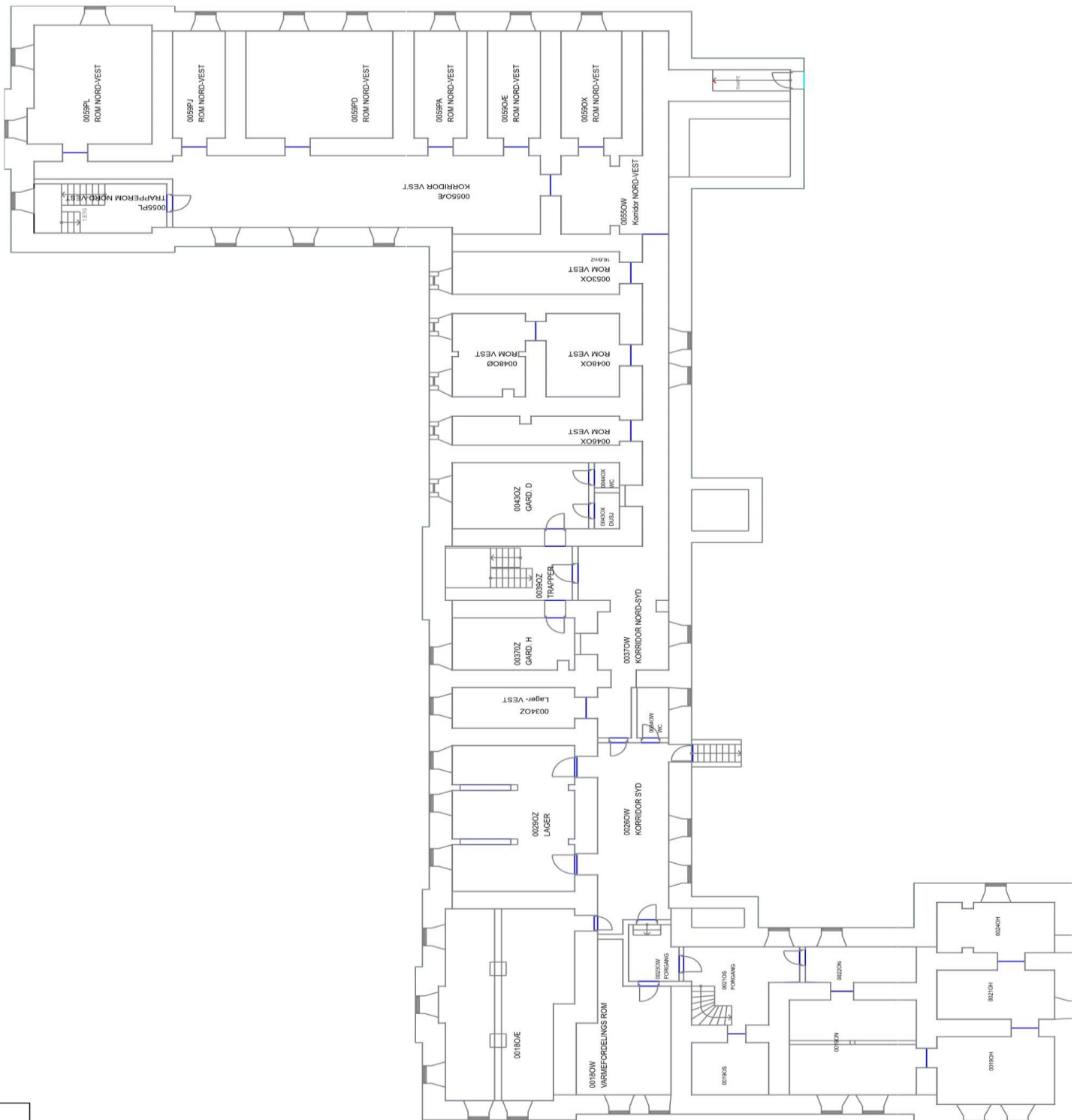
Bilder:

- **Bilde 1:** Forsidebilde fotografert av Sara Elise Sandnes Augland den 2. februar 2023.
- **Bilde 2:** Hentet fra Riksantikvarens vedlegg nr.27: «Forskrift om fredning av statens kulturhistoriske eiendommer - Kapittel 2 Fredete eiendommer i Helse- og omsorgsdepartementets landsverneplan», [27.sshf-s25c325b8rlandetsykehusavd.kristiansand2528ssk2529.pdf \(riksantikvaren.no\)](#)
- **Bilde 3:** Hentet fra Agderbilder.no. Fotograf: Sørfly – Flyfoto tatt i 1960, [VAFB-SF-2-60-010.tif | - Agderbilder \(agderfk.no\)](#)
- **Bilde 4:** Bildet hentet fra boken «Eg sykehus 100 år» (s.110). Fotograf og år ukjent.
- **Bilde 5:** Bildet av tårnrom, fotografert 2.februar 2023. Fotograf: Sara Elise S. Augland
- **Bilde 6:** Bildet av rom i kjeller, fotografert 2.februar 20203. Fotograf: Sara Elise S.Augland
- **Bilde 7:** Bildet av loftetasjen i bygning 1, fotografert 2.februar 2023. Fotograf: Sara Elise S.Augland
- **Bilde 8:** Bildet av rom i kjeller m/bar, fotografert 2.februar 2023. Fotograf: Sara Elise S.Augland
- **Bilde 9:** Bildet av rom på loft, fotografert 2.februar 2023. Fotograf: Sara Elise S.Augland

Vedlegg 2: Plantegning loft, bygning 1

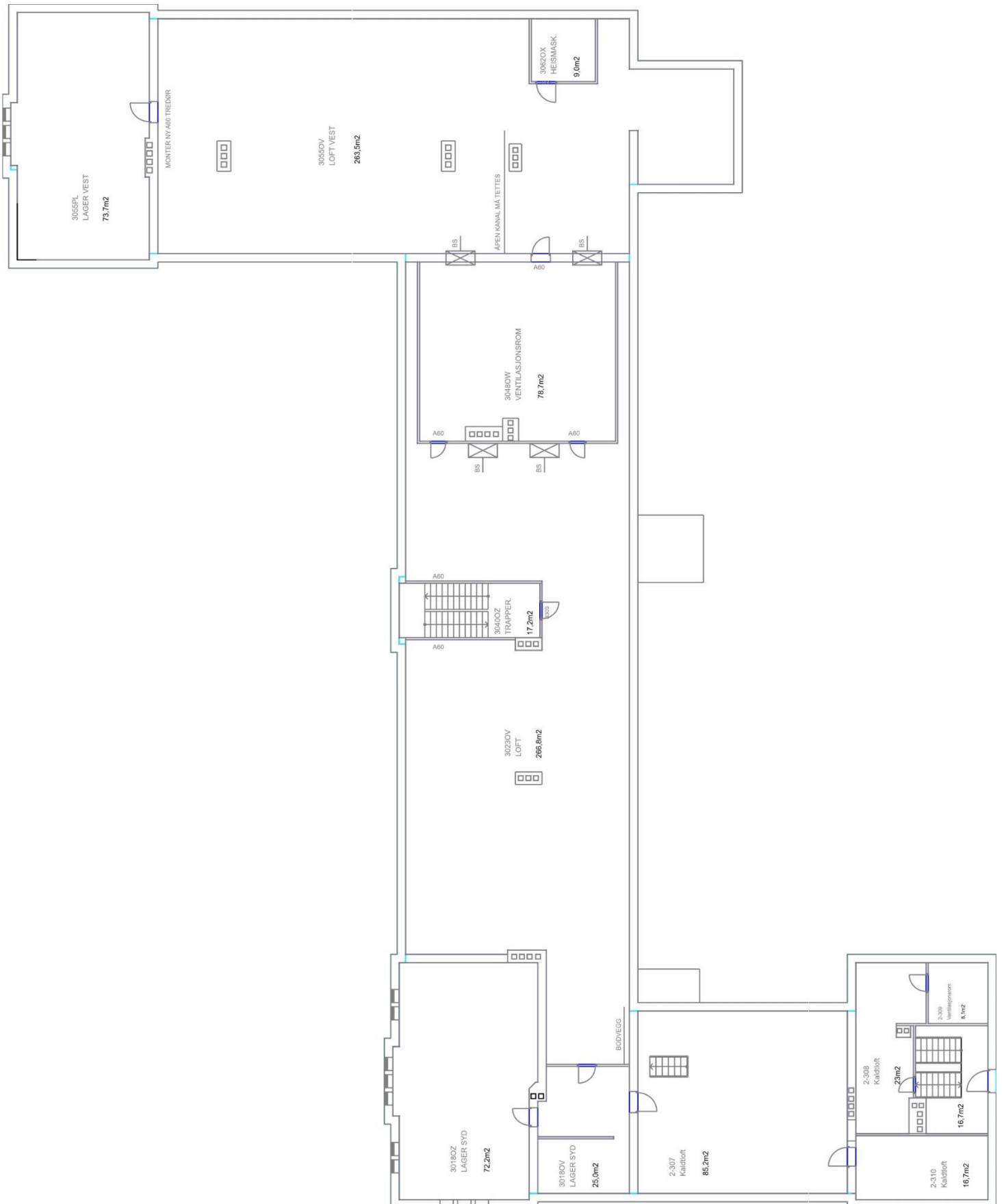

Vedlegg 3: Plantegning kjeller, bygning 2

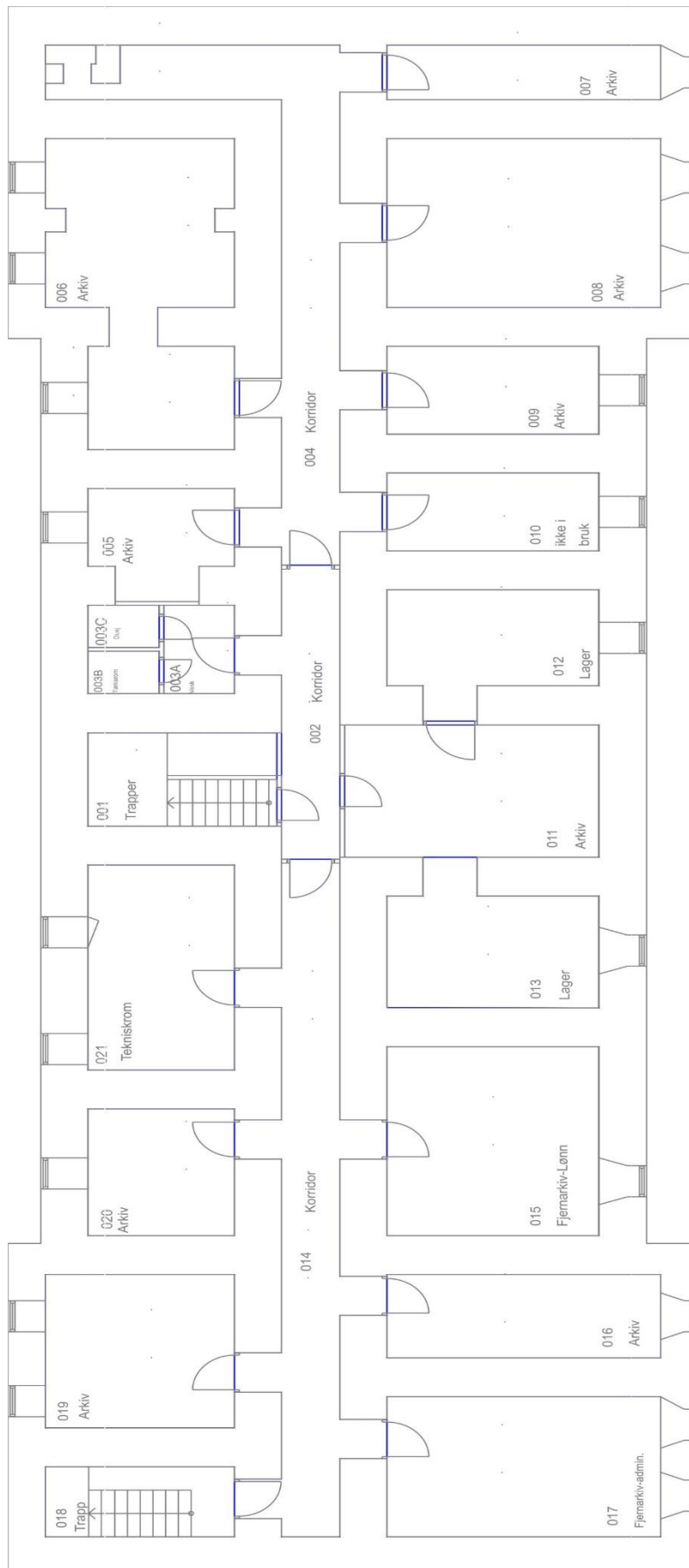

Tegningsnavn: Bygg 002, K. teg Plan
Skala: 1 : 200,00
Skrevet ut: 20.04.2023

Vedlegg 4: Plantegning loft, bygning 2

Vedlegg 5: Plantegning kjeller, bygning

Vedlegg 6: Plantegning loft, bygning 3

